

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKINI SINTETIK TRANSFER QILISH VA KAPITAL SAMARADORLIGINI OSHIRISH MEXANIZMLARI

MECHANISMS FOR SYNTHETIC CREDIT RISK TRANSFER AND IMPROVING CAPITAL EFFICIENCY IN COMMERCIAL BANKS

**¹Xolmatov Suxrob
Narzullayevich**

¹Qarshi davlat texnika universiteti, "Moliya va bank ishi" kafedrası
dotsenti v.b. PhD. **ORCID:** 0009-0003-1865-1522
G-mail: suxrobbekxolmatov@gmail.com

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Mazkur maqolada tijorat banklarida kredit riskini sintetik transfer qilish mexanizmlarining iqtisodiy mazmuni va ularning kapital samaradorligiga ta'siri tahlil qilingan. Sintetik sekyuritizatsiya, riskni tranjlash, kredit himoyasi vositalari hamda riskka tortilgan aktivlarni optimallashtirish imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, sintetik risk transferini samarali qo'llashning asosiy shartlari va amaliy yo'nalishlari taklif etilgan.

Eng. - This article examines the economic nature of synthetic credit risk transfer mechanisms in commercial banks and their impact on capital efficiency. It discusses synthetic securitisation, risk tranching, credit protection instruments, and opportunities to optimise risk-weighted assets. The article also proposes key conditions and practical directions for the effective application of synthetic risk transfer.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ *tijorat banklari, kredit riski, sintetik risk transferi, sintetik sekyuritizatsiya, kapital samaradorligi, riskka tortilgan aktivlar, kredit himoyasi.*
❖ *commercial banks, credit risk, synthetic risk transfer, synthetic securitisation, capital efficiency, risk-weighted assets, credit protection.*

Kirish.

Global moliya bozorlarida kredit risklarining murakkablashuvi, bank kapitaliga qo'yiladigan prudensial talablarning kuchayishi va real sektorni moliyalashtirish ehtiyojining ortishi tijorat banklaridan kredit portfelini boshqarishning muqobil mexanizmlarini qo'llashni talab etmoqda. An'anaviy yondashuvlarda bank kredit riskini kapital zaxiralari, ehtimoliy yo'qotishlar uchun rezervlar, garov ta'minoti, kredit limitlari va portfel diversifikatsiyasi orqali boshqaradi. Biroq ushbu vositalar kredit riskining bank

balansida saqlanib qolishini to'liq bartaraf etmaydi hamda riskka tortilgan aktivlar hajmining ortishi natijasida kapital samaradorligini cheklashi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, kredit riskini sintetik transfer qilish bank aktivlarini sotmasdan turib, ularning kredit riskining muayyan qismini tashqi investorlarga o'tkazish imkonini beruvchi zamonaviy moliyaviy mexanizm sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Sintetik risk transferi – Synthetic Risk Transfer (SRT) operatsiyasida bank kredit portfelidagi bazaviy aktivlarni o'z balansida saqlab qoladi, biroq mazkur aktivlar bo'yicha

ehtimoliy kredit yo'qotishlarining ma'lum qatlamini kredit derivativi, moliyaviy kafolat yoki kreditga bog'langan nota orqali investorga o'tkazadi. Natijada bank mijoz bilan kredit munosabatlarini va kreditlarga xizmat ko'rsatish funksiyasini saqlab qolgan holda, portfelning kutilmagan yo'qotishlar bilan bog'liq qismini tashqi himoya bilan qoplaydi. Riskning sezilarli qismi amalda uchinchi tomonga o'tkazilganligi tartibga soluvchi organ tomonidan tan olingan taqdirda, bankning riskka tortilgan aktivlari va ularga nisbatan kapital talabi kamayishi mumkin. Basel qo'mitasi sintetik risk transferining asosiy maqsadlari sifatida kredit riskini boshqarish va bank kapitaliga tushadigan tartibga solish yukini optimallashtirishni ko'rsatadi [1].

So'nggi yillarda sintetik risk transferi bozori jadal kengaymoqda. Basel qo'mitasining 2026-yilgi ma'lumotlariga ko'ra, Kanada, yevro hududi, AQSh va Buyuk Britaniyada SRT bilan himoyalangan aktivlarning umumiy qiymati qariyb 750 mlrd yevroga yetgan. Ushbu aktivlar banklar jami aktivlarining o'rtacha 1,1 foizini tashkil etib, alohida yurisdiksiyalar bo'yicha mazkur ko'rsatkich 0,9–1,8 foiz oralig'ida shakllangan. Yevropadagi yirik va o'rta banklarning korporativ kredit portfeli o'rtacha 12 foiz miqdorida SRT himoyasidan foydalanmoqda, ayrim banklarda esa bu ulush korporativ kreditlarning uchdan bir qismidan yuqori [1]. Mazkur ko'rsatkichlar sintetik transfer bank balansining umumiy hajmiga nisbatan cheklangan bo'lsa-da, korporativ kredit riski va kapitalni boshqarishda sezilarli vositaga aylanayotganini ko'rsatadi.

Yevro hududi sintetik risk transferining eng faol bozorlaridan biri hisoblanadi. Yevropa Markaziy banki tadqiqotiga ko'ra, yevro hududi banklarining korporativ kreditlari bo'yicha SRT operatsiyalarining qoldiq hajmi 2018-yildagi 60 mlrd yevrodan 2024-yil oxirida 300 mlrd yevrogacha, ya'ni besh baravarga oshgan. Global miqyosda esa 2016–2024-yillarda banklar tomonidan nobank moliya sektoriga sintetik tarzda transfer qilingan aktivlar hajmi

1 trln yevrodan oshgan [2]. Ushbu dinamika SRT operatsiyalarining banklar uchun faqat alohida riskni sug'urtalash vositasi emas, balki kapitalni bo'shatish, yangi kreditlash imkoniyatlarini kengaytirish va aktivlar rentabelligini oshirishga xizmat qiluvchi strategik mexanizmga aylanayotganini anglatadi.

Sintetik risk transferining kapital samaradorligiga ta'siri, avvalo, bank balansidagi kreditlar hajmini kamaytirmasdan riskka tortilgan aktivlarni optimallashtirish imkoniyati orqali namoyon bo'ladi. Kapital talabining pasayishi natijasida bo'shagan regulativ kapital yangi kreditlar ajratish, istiqbolli biznes yo'nalishlarini moliyalashtirish yoki kapital buferlarini mustahkamlash uchun yo'naltirilishi mumkin. Shu bilan birga, SRT bitimining iqtisodiy samaradorligi himoya uchun to'lanadigan mukofot, transfer qilinadigan risk qatlamining hajmi, investor talabi, bitim muddati, portfel sifati va erishiladigan kapital yengilligi o'rtasidagi nisbatga bog'liq. Agar kredit himoyasi qiymati kapitalni saqlashdan olinadigan iqtisodiy foydadan yuqori bo'lsa, sintetik transfer bank uchun kutilgan samarani bermasligi mumkin.

Mazkur operatsiyalar ayrim yangi risklarni ham yuzaga keltiradi. Bank kredit riskining bir qismini transfer qilganidan keyin qarzdorlarni monitoring qilish rag'batining pasayishi, kredit standartlarining yumshashi, tashqi investorlarga qaramlikning ortishi va bitim muddati yakunlanganda himoyani qayta moliyalashtirishning qiyinlashishi mumkin. Shuningdek, riskning bank sektoridan xususiy kredit fondlari, xej-fondlar, sug'urta va pensiya tashkilotlari kabi nobank moliya institutlariga o'tishi moliya tizimining turli segmentlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kuchaytiradi. Shu sababli sintetik risk transferini faqat kapital talabini kamaytiruvchi texnik operatsiya sifatida emas, balki riskning haqiqiy iqtisodiy transferi, kontragent barqarorligi va moliyaviy tizimga ta'siri nuqtayi nazaridan baholash zarur.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

Tijorat banklarining moliyaviy risklarini boshqarish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, kredit riskini sintetik transfer qilish bankning kredit portfelini balansida saqlagan holda, uning muayyan risk qatlamini tashqi investorlarga o'tkazishga asoslanadi. Zamonaviy tadqiqotlarda ushbu mexanizm kredit riskini diversifikatsiya qilish, riskka tortilgan aktivlarni kamaytirish va mavjud kapitaldan samaraliroq foydalanish vositasi sifatida baholanmoqda.

Van der Plaet (2024) an'anaviy va sintetik sekyuritizatsiya o'rtasidagi asosiy farqlarni tahlil qilib, sintetik operatsiyada bazaviy kreditlar bank balansida saqlanishi, kredit riski esa derivativlar yoki moliyaviy kafolatlar orqali maxsus vositaga o'tkazilishini ta'kidlaydi. Muallifning fikricha, sekyuritizatsiyani baholashda faqat emissiya hajmi emas, balki riskning real iqtisodiy transferi va bankning balans tuzilishiga ta'siri ham hisobga olinishi kerak [3].

Lubello (2024) sekyuritizatsiya, yashirin bank tizimi va bank risklari o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, sintetik sekyuritizatsiya bankka kredit aktivlarini balansdan chiqarmasdan kapital talablarini optimallashtirish imkonini berishini qayd etadi. Shu bilan birga, kredit riskining nobank moliya institutlariga o'tishi bank va investorlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni kuchaytirib, risklarning moliya tizimida tarqalish kanallarini murakkablashtirishi mumkin [4].

Yevropa tizimli risklar kengashi ekspertlari (2025) balans ichidagi STS sintetik sekyuritizatsiyaning banklar va moliyaviy barqarorlikka ta'sirini baholagan. Hisobotda ushbu operatsiyalar bank kapitalini bo'shatib, yangi kreditlashni qo'llab-quvvatlashi mumkinligi ko'rsatilgan. Biroq kredit himoyasini yangilash imkoniyati cheklangan davrlarda bitimni qayta moliyalashtirish riski paydo bo'lib, iqtisodiy pasayish sharoitida protsiklik ta'sir kuchayishi mumkin [5].

Yevropa nazorat organlari qo'shma

qo'mitasi (2025) Yevropa Ittifoqidagi sekyuritizatsiya bozorini tahlil qilib, sintetik operatsiyalar ulushining ortishini sekyuritizatsiyadan, avvalo, kapital va kredit riskini boshqarish vositasi sifatida foydalanilayotgani bilan izohlaydi. Hisobot natijalari sintetik transferning samaradorligi tartibga solish talablari, ma'lumotlar shaffofligi va riskning sezilarli darajada tashqi investorlarga o'tkazilganini isbotlashga bog'liqligini ko'rsatadi [6].

Cortes va hammualliflar (2025) sintetik risk transferlari orqali kredit riskining bank sektoridan nobank moliya institutlariga qayta taqsimlanishini o'rgangan. Mualliflar SRT banklarning kapital holatini yaxshilashi va kreditlash salohiyatini kengaytirishini tan olgan holda, investorlar konsentratsiyasi, moliyaviy leveraj, qisqa muddatli himoya va riskning yetarlicha shaffof bo'lmagan institutlarda to'planishini asosiy tizimli zaifliklar sifatida ajratadi [7].

Financial Stability Board (2024) sekyuritizatsiya bo'yicha amalga oshirilgan xalqaro islohotlarning bank kapitali va kredit riskini transfer qilishga ta'sirini baholagan. Hisobotda kreditga bog'langan notalar va boshqa sintetik vositalar ayrim yurisdiksiyalarda kapital yengilligiga erishish uchun tobora keng qo'llanayotgani qayd etilgan. Shu bilan birga, regulyativ kapitalning kamayishi faqat riskning huquqiy emas, iqtisodiy jihatdan ham ishonchli transferi ta'minlanganida asosli hisoblanadi [8].

International Association of Credit Portfolio Managers (2024) tomonidan o'tkazilgan bozor tadqiqotida 2023-yilda sintetik sekyuritizatsiya bilan qamrab olingan kredit portfellari hajmi 207 mlrd yevrodan oshgani, himoya qilingan tranjlar esa 18 mlrd yevroni tashkil etgani ko'rsatilgan. Tadqiqot sintetik risk transferidan, asosan, ichki reytinglarga asoslangan yondashuvdan foydalanuvchi yirik banklar foydalanayotganini hamda bozorga yangi banklar va investorlarning kirib kelayotganini tasdiqlaydi

[9].

Babu, Cortes, Faia va Shin (2026) sintetik risk transferi bozorining o'sishi va unga xos risklarni tahlil qilib, 2016–2024-yillarda SRT emissiyalari qariyb besh baravar oshganini ko'rsatadi. Mualliflar ushbu vosita banklarning balansini optimallashtirish, rentabellikni oshirish va kredit riskini boshqarishda samarali ekanini qayd etadi. Biroq investorlar tarkibining konsentratsiyasi, bank va nobank institutlar o'rtasidagi bog'liqlik hamda iqtisodiy pasayish davridagi himoya samaradorligi doimiy nazorat qilinishi zarur [10].

Tahlil qilingan manbalar sintetik risk transferining tijorat banklari uchun uchta asosiy iqtisodiy natija yaratishini ko'rsatadi. Birinchidan, riskka tortilgan aktivlarning kamayishi kapital koeffitsiyentlarini yaxshilaydi. Ikkinchidan, bo'shagan kapital yangi kreditlar ajratish yoki kapital buferlarini mustahkamlashga yo'naltirilishi mumkin. Uchinchidan, bank muayyan tarmoq, hudud yoki mijoz segmentida to'plangan kredit riskini tashqi investorlar bilan taqsimlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlarda kapital yengilligi ko'pincha sintetik transferning asosiy natijasi sifatida qaraladi, biroq kredit himoyasi uchun to'lovlar, bitimni tashkil etish xarajatlari, kontragent riski va qayta moliyalashtirish ehtimoli har doim ham yagona metodologik tizimda baholanmagan. Shu sababli SRT operatsiyalarining samaradorligini aniqlashda kamaygan kapital talabi bilan birga himoya qiymati, transfer qilingan kutilmagan yo'qotish, bitim muddati va investorning to'lov qobiliyatini ham hisobga oluvchi kompleks yondashuv zarur.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda tijorat banklarida kredit riskini sintetik transfer qilish va kapital samaradorligini oshirishning nazariy hamda amaliy jihatlarini o'rganildi. Xorijiy ilmiy tadqiqotlar, xalqaro moliyaviy institutlar hisobotlari va sintetik sekyuritizatsiya

amaliyotiga oid ma'lumotlar asosida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, mantiqiy umumlashtirish va kontent-tahlil usullaridan foydalanildi. Tadqiqot doirasida kredit riskini tranjlash, kredit himoyasi vositalari, riskka tortilgan aktivlarni optimallashtirish va kapital yengilligini baholash mexanizmlari tahlil qilinib, sintetik risk transferini bank amaliyotiga joriy etishning konseptual modeli shakllantirildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish an'anaviy ravishda kredit portfelini diversifikatsiya qilish, garov ta'minotini mustahkamlash, ehtimoliy yo'qotishlar uchun zaxiralar shakllantirish, kredit limitlarini belgilash va qo'shimcha kapital buferlarini saqlash orqali amalga oshiriladi. Mazkur vositalar kredit riskini kamaytirishga xizmat qilsa-da, riskning asosiy qismi bank balansida saqlanib qoladi. Kredit portfeli kengaygan sari riskka tortilgan aktivlar hajmi ham ortib, bankdan ko'proq regulyativ kapital talab etiladi. Natijada kapitalning bir qismi mavjud kreditlar bo'yicha risklarni qoplash uchun band qilinadi va bankning yangi kreditlar ajratish imkoniyati cheklanadi.

Sintetik risk transferi kredit aktivlarini sotmasdan yoki balansdan chiqarib tashlamasdan, ular bilan bog'liq kredit riskining muayyan qismini tashqi investorlarga o'tkazish imkonini beradi. Ushbu mexanizm bank qarzdorlar bilan tuzilgan dastlabki kredit shartnomalarini saqlab qoladi, kreditlarga xizmat ko'rsatishni davom ettiradi va portfeldan olinadigan daromadlarni o'zida qoldiradi. Investor esa kredit portfelida oldindan belgilangan zararlar yuzaga kelgan taqdirda ularning muayyan qismini qoplash majburiyatini qabul qiladi. Buning evaziga bank investorga kredit himoyasi uchun mukofot to'laydi.

Sintetik transferning asosiy xususiyati aktivning huquqiy egaligi bilan kredit riskining iqtisodiy tashuvchisini bir-biridan

ajratishidadir. Kredit portfeli bank balansida qoladi, biroq portfeldagi kutilmagan yo'qotishlarning ma'lum qismi boshqa moliyaviy institut yoki investorga o'tadi. Shu sababli sintetik risk transferini kreditlarni sotish vositasi sifatida emas, balki bank balansidagi risklarni qayta taqsimlash mexanizmi sifatida talqin qilish maqsadga muvofiq.

Sintetik risk transferi moliyalashtirilgan va moliyalashtirilmagan shakllarda amalga oshirilishi mumkin. Moliyalashtirilmagan operatsiyada investor yoki kafolat beruvchi tashkilot kredit yo'qotishlari yuzaga kelganidan keyin bankka kompensatsiya to'lash majburiyatini oladi. Bunday tuzilma moliyaviy kafolat yoki kredit derivativi orqali rasmiylashtirilishi mumkin. Ushbu holatda bank kontragentning kelajakda o'z majburiyatlarini bajarish qobiliyatiga bog'liq bo'lib qoladi.

Moliyalashtirilgan sintetik transferda investor mablag'i operatsiya boshida kreditga bog'langan nota yoki boshqa moliyaviy vosita orqali jalb qilinadi. Jalb qilingan mablag'lar yuqori sifatli garov aktivlariga joylashtiriladi va kredit portfelida zarar yuzaga kelganda bankning yo'qotishlarini qoplash uchun ishlatiladi. Ushbu shakl kontragent riskini kamaytiradi, biroq emissiya, garovni boshqarish va huquqiy rasmiylashtirish bilan bog'liq xarajatlarni oshiradi.

Sintetik transferning iqtisodiy samarasi kredit riskini to'liq o'tkazish orqali emas, bank kapitaliga eng katta ta'sir ko'rsatuvchi risk qatlamini tanlash orqali shakllanadi. Kredit portfelidagi zararlar ehtimoli va miqdori bir xil bo'lmagani sababli portfel bir nechta tranjga ajratiladi. Har bir tranj zararlarini qabul qilish ketma-ketligi, risk darajasi va investorga to'lanadigan mukofot bo'yicha farqlanadi.

Birinchi yo'qotish tranjida portfel bo'yicha dastlab yuzaga keladigan zararlar jamlanadi. Mazkur qatlam, odatda, yuqori riskka ega bo'lib, ko'pincha bankning o'zida saqlanadi. Bankning ushbu riskni o'zida

qoldirishi kredit portfeli sifatini nazorat qilishga bo'lgan iqtisodiy manfaatini saqlab qoladi. Bu sintetik transferdan keyin kredit standartlarining yumshashi va qarzdorlar monitoringining pasayishi bilan bog'liq axloqiy riskni cheklashga xizmat qiladi.

Mezzanine tranj birinchi yo'qotish qatlamidan keyingi zararlarini qoplaydi. Aynan ushbu qatlamning transfer qilinishi bank kapitalini optimallashtirish uchun nisbatan samarali bo'lishi mumkin. Chunki mezzanine tranj kutilmagan yo'qotishlarning katta qismini qamrab oladi va bankning riskka tortilgan aktivlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, u investor uchun yuqori daromad olish imkoniyatini yaratadi.

Senior tranj faqat kredit portfelida juda katta miqdordagi kutilmagan yo'qotishlar yuzaga kelgan taqdirdagina zarar ko'radi. Mazkur tranjning risk darajasi nisbatan past bo'lganligi sababli u yuqori kredit sifati va ishonchlilik darajasi bilan tavsiflanadi. Shu bois banklar aksariyat hollarda senior tranjni o'z balansida saqlab qolishni afzal ko'radilar, chunki ushbu qatlam bo'yicha kutilayotgan yo'qotishlar minimal bo'lib, u kredit portfelining asosiy va eng barqaror qismini tashkil etadi.

Shu bilan birga, sintetik risk transferi mexanizmining asosiy maqsadi kredit portfelidagi barcha risklarni uchinchi tomon zimmasiga o'tkazish emas, balki eng yuqori riskka ega qatlamlarni samarali boshqarish orqali bank kapitalidan foydalanish samaradorligini oshirishdan iborat. Bunday yondashuv bankka kredit riskini optimallashtirish, kapitalga qo'yiladigan tartibga soluvchi talablarni kamaytirish hamda kreditlash faoliyatini kengaytirish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratadi. Natijada sintetik transfer kredit portfelini to'liq tashqi himoya bilan qoplash vositasi emas, balki kapital samaradorligi, risklarni boshqarish sifati va kredit himoyasi qiymati o'rtasidagi optimal muvozanatni ta'minlashga xizmat qiluvchi zamonaviy risk-menejment

instrumenti sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur mexanizm banklarga riskni iqtisodiy jihatdan maqbul darajada taqsimlash, moliyaviy

barqarorlikni mustahkamlash hamda xalqaro prudensial me'yorlar talablariga yanada samarali moslashish imkonini beradi.

1-jadval

Kredit riskini sintetik transfer qilish mexanizmlarining nazariy tavsifi*

Tahlil yo'nalishi	Mexanizmning mazmuni	Bank uchun kutiladigan natija	Asosiy risk va cheklovlar
Bazaviy kredit portfeli	Kreditlar bank balansida va bank boshqaruvida saqlanadi	Mijozlar bilan munosabatlar hamda kredit daromadlari saqlanib qoladi	Portfelni boshqarish va qarzdorlarni monitoring qilish majburiyati davom etadi
Riskni tranjlash	Kredit yo'qotishlari birinchi yo'qotish, mezzanine va senior qatlamlarga ajratiladi	Kapitalga eng katta ta'sir qiluvchi risk qatlamini tanlab transfer qilish mumkin	Tranj chegaralarini noto'g'ri belgilash riskning yetarli transfer qilinmasligiga olib keladi
Moliyalashtirilmagan himoya	Kredit riski kafolat yoki kredit derivativi orqali uchinchi tomonga o'tkaziladi	Tuzilma nisbatan sodda, aktivlarni sotish talab qilinmaydi	Kontragentning to'lov qobiliyati va huquqiy ijro riski yuzaga keladi
Moliyalashtirilgan himoya	Investor mablag'i kreditga bog'langan nota orqali oldindan jalb qilinadi	Kredit zararlari uchun oldindan moliyalashtirilgan himoya shakllanadi	Emissiya, garovni boshqarish va operatsion xarajatlar ortadi
Kapital yengilligi	Transferdan keyin riskka tortilgan aktivlar qayta hisoblanadi	Kapital buferi bo'shaydi va yangi kreditlash imkoniyati kengayadi	Yengillik faqat riskning sezilarli va haqiqiy transferi tan olinganda yuzaga keladi
Kredit himoyasi qiymati	Bank investor foydasiga davriy mukofot to'laydi	Riskni saqlash va transfer qilish xarajatlarini taqqoslash imkoniyati yaratiladi	Himoya qiymati kapital yengilligidan yuqori bo'lsa, operatsiya samarasiz bo'ladi
Bo'shagan kapitaldan foydalanish	Kapital yangi kreditlar, investitsiyalar yoki buferlarni oshirishga yo'naltiriladi	Kapital rentabelligi va kreditlash salohiyati oshishi mumkin	Kapital yuqori riskli yoki past rentabelli aktivlarga yo'naltirilsa, kutilgan samara yuzaga kelmaydi
Uzluksiz monitoring	Portfel sifati, investor barqarorligi va bitim shartlari kuzatiladi	Risk transferining butun muddat davomida ishlashi ta'minlanadi	Model, kontragent, qayta moliyalashtirish va huquqiy risklar saqlanib qoladi

*Manba: muallif tomonidan sintetik risk transferining nazariy va metodologik xususiyatlarini umumlashtirish asosida tuzilgan.

Jadvalda keltirilgan yondashuvlar sintetik risk transferining kapital samaradorligi faqat riskka tortilgan aktivlarning kamayishi bilan cheklanmasligini ko'rsatadi. Bank kredit himoyasidan foydalanish evaziga investor uchun davriy mukofot to'laydi, bitimni huquqiy va texnik jihatdan tashkil qiladi hamda portfel to'g'risidagi ma'lumotlarni muntazam yangilab

boradi. Demak, operatsiyaning iqtisodiy natijasini aniqlashda kapital talabining kamayishi bilan birga himoya mukofoti, tranzaksiya xarajatlari va qo'shimcha boshqaruv xarajatlari ham hisobga olinishi kerak.

Kapital samaradorligi bankning mavjud kapitalidan qancha daromadli aktiv yaratishi

bilan bog'liq. Sintetik transfer natijasida kapitalning bo'shashi bankning avtomatik ravishda qo'shimcha daromad olishini anglatmaydi. Iqtisodiy samara bo'shagan kapital yangi kreditlar, investitsiya loyihalari yoki boshqa daromad keltiruvchi operatsiyalarga samarali joylashtirilganidan keyin shakllanadi. Agar kapital foydalanilmasdan qolsa yoki past rentabelli aktivlarga yo'naltirilsa, sintetik himoya uchun to'langan xarajatlar bank natijalariga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Shu sababli sintetik transfer bo'yicha qaror kredit portfelini riskini kamaytirish va kapitalni bo'shatish maqsadlaridan tashqari, bankning yangi kreditlash imkoniyatlari bilan bog'langan holda qabul qilinishi lozim. Bank bo'shagan kapital hisobiga moliyalashtiriladigan yangi aktivlarning kutilayotgan daromadlilik, risk darajasi va kapital talabi oldindan baholanishi kerak. Bu sintetik transferning alohida bitim emas, bankning umumiy balans va kapital strategiyasining tarkibiy qismi ekanini anglatadi.

Sintetik risk transferining iqtisodiy samaradorligini umumiy tarzda quyidagi bog'lanish asosida ifodalash mumkin:

$$SRT \text{ samarasi} = \text{kapital talabining kamayishi natijasida olinadigan iqtisodiy foyda} - \text{kredit himoyasi qiymati} - \text{bitim xarajatlari} - \text{qo'shimcha risklar qiymati}.$$

Mazkur yondashuv kapital yengilligini operatsiyaning yakuniy samarasi sifatida emas, balki uning asosiy daromad manbalaridan biri sifatida baholaydi. Kredit himoyasi qiymatiga investorga to'lanadigan mukofot, bitim xarajatlariga yuridik xizmatlar, portfelni modellashtirish, reytinglash, hisobot berish va operatsion boshqaruv xarajatlari kiritiladi. Qo'shimcha risklar qiymati esa kontragent riski, qayta moliyalashtirish riski, model riski va reputatsion xavflarni qamrab oladi.

Sintetik transfer uchun kredit portfelini tanlash muhim metodologik bosqich hisoblanadi. Portfel yetarli hajmga, nisbatan bir

xil kredit xususiyatlariga va ishonchli tarixiy ma'lumotlarga ega bo'lishi kerak. Kreditlar bo'yicha qarzdor, tarmoq, hudud, ta'minot, muddat va to'lov holatiga oid ma'lumotlarning to'liqligi investor tomonidan riskni baholash imkoniyatini belgilaydi. Ma'lumotlar sifati past bo'lgan portfelda investor noaniqlik uchun yuqori mukofot talab qiladi yoki bitimda ishtirok etishdan voz kechadi.

Juda yuqori sifatli va past riskli kredit portfelini sintetik transferga kiritish ham har doim maqsadga muvofiq emas. Bunday portfel uchun bank kapital talabi nisbatan past bo'lishi mumkin, shuning uchun olinadigan kapital yengilligi kredit himoyasi xarajatlarini qoplamaydi. Aksincha, juda yuqori riskli portfel investorlar uchun qimmat yoki nomaqbul bo'lishi mumkin. Optimal portfel kapital talabi sezilarli, kredit sifati boshqariladigan va zararining ehtimollik taqsimoti yetarlicha ishonchli baholanadigan aktivlardan shakllanishi kerak.

Portfelni tanlashda tarmoq va mijozlar konsentratsiyasi ham hisobga olinadi. Sintetik transfer bankka muayyan iqtisodiy tarmoq, hudud yoki yirik qarzdorlar guruhida to'plangan riskning bir qismini tashqi investorlarga o'tkazish imkonini beradi. Bunda kreditlarni muddatidan oldin sotish yoki mijozlar bilan munosabatlarni o'zgartirish talab qilinmaydi. Shu jihatdan SRT kapitalni boshqarish bilan birga kredit portfelini diversifikatsiya qilish vazifasini ham bajaradi.

Biroq risk transferi bankning qarzdorlarni baholash va monitoring qilishdagi manfaatini zaiflashtirmasligi kerak. Agar kredit yo'qotishlarining katta qismi investor zimmasiga o'tkazilsa, bank kredit standartlarini yumshatishi yoki portfel monitoringiga yetarli e'tibor bermasligi mumkin. Ushbu axloqiy riskni kamaytirish uchun bankning birinchi yo'qotish qatlamini saqlab qolishi, kredit siyosatini o'zgartirmasligi va bazaviy portfel bo'yicha yetarli iqtisodiy manfaatga ega bo'lishi muhim.

Bankning kredit portfelida ulush saqlab qolishi investor uchun ham ijobiy signal hisoblanadi. Bu bank va investor manfaatlarini muvofiqlashtirib, kreditlarni tanlash va boshqarish jarayonida bankning mas'uliyatini saqlaydi. Shu sababli sintetik transfer riskdan to'liq voz kechish emas, balki uni boshqariladigan darajada taqsimlash vositasi bo'lishi kerak.

Kapital yengilligini tan olishda riskning sezilarli darajada transfer qilinganligini asoslash hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bitim hujjatlarida kredit himoyasi nazarda tutilgan bo'lsa-da, shartnomadagi istisnolar, zararlarni tan olish tartibi yoki muddatidan oldin bekor qilish imkoniyatlari investorning real javobgarligini cheklashi mumkin. Shu sababli risk transferi huquqiy shakldan tashqari iqtisodiy mazmun bo'yicha ham baholanishi lozim.

Riskning haqiqiy transferi quyidagi shartlar orqali namoyon bo'ladi:

- ❖ kredit hodisasi va zararlarni aniqlash mezonlari aniq belgilanishi;
- ❖ investorning to'lov majburiyati bankning bir tomonlama qaroriga bog'liq bo'lmasligi;
- ❖ himoya muddati bazaviy kredit portfelining risk davriga mos kelishi;
- ❖ bitimni muddatidan oldin bekor qilish kapital yengilligini sun'iy ravishda saqlab qolmasligi;
- ❖ zararlar yuzaga kelganda kompensatsiya o'z vaqtida va huquqiy jihatdan ijro etilishi;
- ❖ kredit himoyasi bank bilan yuqori darajada bog'liq bo'lmagan barqaror investor tomonidan taqdim etilishi.

Moliyalashtirilmagan sintetik transferda kontragent riski alohida nazorat qilinadi. Kredit portfelida yo'qotish yuzaga kelganda himoya beruvchining moliyaviy holati ham yomonlashishi mumkin. Ayniqsa, bank portfelidagi zararlar umumiy iqtisodiy inqiroz ta'sirida shakllangan bo'lsa, investor yoki kafolat beruvchining ham to'lov qobiliyati

pasayishi ehtimoli mavjud. Bu kredit riskining kamayishi bilan bir vaqtda kontragent riskining ortishiga olib keladi.

Moliyalashtirilgan bitimlar kontragent riskini kamaytirsada, garov va likvidlik risklarini yuzaga keltiradi. Investor tomonidan joylashtirilgan mablag'lar kredit hodisasi yuzaga kelguniga qadar xavfsiz va likvid aktivlarda saqlanishi kerak. Garov aktivlarining qiymati pasayishi, ularning likvidligi cheklanishi yoki bankrotlik holatida mablag'lardan foydalanish bo'yicha huquqiy noaniqliklar himoyaning amaliy samaradorligini susaytiradi.

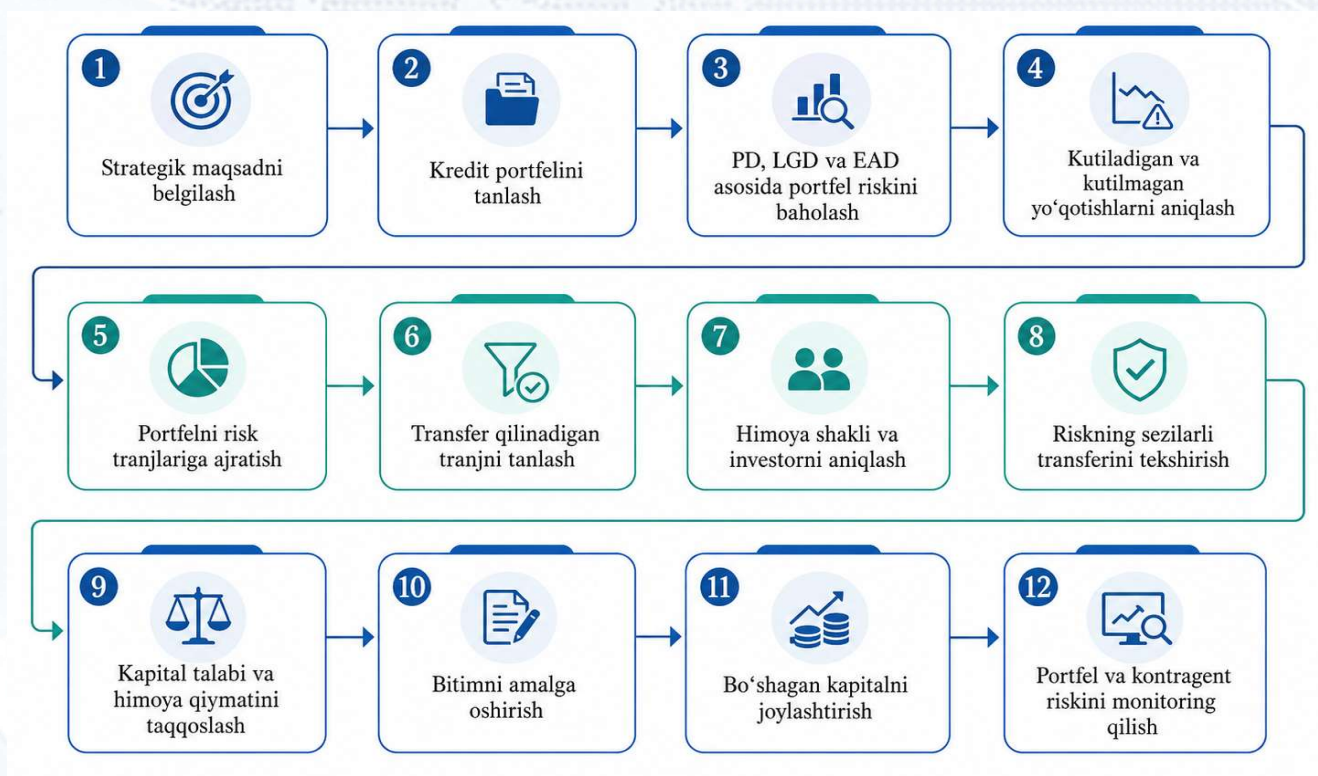
SRTning yana bir cheklovi uning bozor sharoitlariga bog'liqligidir. Investor talabi yuqori bo'lgan davrda kredit himoyasi nisbatan maqbul qiymatda jalb qilinishi mumkin. Moliyaviy beqarorlik yoki kredit yo'qotishlari oshgan davrda investorlar yuqori mukofot talab qiladi, himoya hajmini qisqartiradi yoki bozordan chiqib ketadi. Natijada bank ilgari tuzilgan bitim muddati tugagach, uni yangilashda qiyinchilikka duch kelishi mumkin.

Qayta moliyalashtirish riski SRTdan muntazam kapital vositasi sifatida foydalanadigan banklar uchun ayniqsa muhimdir. Bank kapital rejasini qisqa muddatli sintetik himoyaning doimiy yangilanishiga bog'lab qo'ymasligi kerak. Aks holda bozor stressi davrida yangi himoya topilmasligi kapital talabi va kreditlash hajmiga keskin bosim ko'rsatishi mumkin.

Sintetik transfer riskni moliya tizimidan chiqarib yubormaydi, balki uni bank sektoridan investorlar, sug'urta kompaniyalari, kredit fondlari va boshqa nobank moliyaviy institutlarga o'tkazadi. Shu sababli bank darajasidagi kapital samaradorligi moliya tizimi miqyosidagi riskning kamayganligini anglatmasligi mumkin. Riskning qayerda to'plangani, investorlarning leveraj darajasi va ularning zararlarni qoplash imkoniyati makroprudensial jihatdan nazorat qilinishi zarur.

Tahlil natijalari kredit riskini sintetik transfer qilish mexanizmini tijorat banklarida

quyidagi ketma-ketlikda amalga oshirish maqsadga muvofiqligini ko'rsatadi:

1-rasm. Tijorat banklarida kredit riskini sintetik transfer qilish va kapital samaradorligini boshqarish modeli

Modelning dastlabki bosqichida bank sintetik transfering strategik maqsadini aniqlaydi. Bitim kapital koeffitsiyentini yaxshilash, kreditlash imkoniyatini kengaytirish, muayyan tarmoqdagi konsentratsiyani kamaytirish yoki kredit portfelining rentabelligini oshirishga qaratilishi mumkin. Maqsad aniq belgilanmasa, bitim natijalarini baholash mezonlari ham noaniq bo'lib qoladi.

Keyingi bosqichda sintetik himoya uchun mos kredit portfelini shakllantiriladi. Portfelning kredit sifati, tarixiy yo'qotishlari, diversifikatsiyasi va ma'lumotlar bazasi tahlil qilinadi. PD qarzdorning defolt ehtimolini, LGD defolt yuz berganda yo'qotiladigan ulushni, EAD esa defolt paytidagi riskka duchor summani ifodalaydi. Ushbu ko'rsatkichlar portfelning kutiladigan va kutilmagan yo'qotishlarini ajratish uchun ishlatiladi.

Kutiladigan yo'qotish bankning kredit narxlashi va zaxiralari orqali qoplanishi kerak. Kutilmagan yo'qotish esa kapitalning asosiy iqtisodiy vazifasini shakllantiradi. Shu sababli sintetik transfer, asosan, kutilmagan yo'qotishlarning kapitalga eng katta bosim ko'rsatuvchi qatlamiga yo'naltiriladi.

Portfel tranjlarga ajratilgandan keyin bank transfer qilinadigan qatlamning hajmi va zararlarni qoplash chegaralarini belgilaydi. Juda kichik tranj yetarli kapital yengilligi bermasligi mumkin. Haddan tashqari katta tranj esa kredit himoyasi qiymatini oshirib, bankning portfel sifatini nazorat qilishga bo'lgan manfaatini kamaytiradi. Shuning uchun transfer qilinadigan qatlam kapital tejamkorligi, himoya qiymati va investor talabining o'zaro muvozanati asosida tanlanadi.

Investor va himoya shakli tanlangandan keyin riskning sezilarli transferi bo'yicha

huquqiy va iqtisodiy ekspertiza o'tkaziladi. Bitimning kapital talabiga ta'siri himoya qiymati va tashkil etish xarajatlari bilan taqqoslanadi. Faqat sof iqtisodiy samara bank tomonidan belgilangan minimal chegaradan yuqori bo'lgan holatda operatsiyani amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bitim amalga oshirilgandan so'ng bo'shagan kapitalni joylashtirish strategiyasi bajariladi. Yangi kreditlar ajratishda avvalgi konsentratsiyalarni takrorlamaslik, kredit standartlarini yumshatmaslik va kapital rentabelligini riskka mos ravishda baholash zarur. Aks holda sintetik transfer natijasida bo'shagan kapital bankning umumiy risk darajasini yana oshirishi mumkin.

Monitoring bosqichi bazaviy portfel, investor, garov va kapital yengilligini butun bitim muddati davomida kuzatishni nazarda tutadi. Kredit portfeli sifati yomonlashganda zararlarining tranjlar bo'yicha taqsimlanishi qayta baholanadi. Investorning moliyaviy holati, himoyaning huquqiy kuchi va bitim muddati tugagandan keyingi kapital ehtiyoji ham monitoring qilinadi.

Natijalar sintetik risk transferi tijorat banklarida kredit riskini va kapitalni boshqarishning o'zaro bog'liq vositasi ekanini ko'rsatadi. Uning ustunligi kredit aktivlarini sotmasdan riskning muayyan qismini tashqi investorlarga o'tkazish, mijozlar bilan munosabatlarni saqlash va riskka tortilgan aktivlarni optimallashtirish imkoniyatida namoyon bo'ladi. Biroq mazkur mexanizm kredit riskini yo'q qilmaydi; uni yangi kontragentlar va moliya bozori segmentlari o'rtasida qayta taqsimlaydi.

Shu sababli SRT operatsiyasining samaradorligini faqat kapital koeffitsiyentining yaxshilanishi bilan baholash yetarli emas. Himoya qiymati, bo'shagan kapitalning rentabelligi, transfer qilingan riskning haqiqiy miqdori, investor barqarorligi, axloqiy risk va qayta moliyalashtirish imkoniyati birgalikda tahlil qilinishi lozim. Ushbu omillar uyg'un boshqarilganda sintetik risk transferi bankning

kreditlash salohiyatini oshirish va kapitaldan foydalanish samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari kredit riskini sintetik transfer qilish tijorat banklarida kapital samaradorligini oshirish va kredit portfeli risklarini qayta taqsimlashning zamonaviy vositasi ekanini ko'rsatdi. Mazkur mexanizm kredit aktivlarini bank balansida saqlagan holda, ularning muayyan risk qatlamini tashqi investorlarga o'tkazish imkonini beradi. Natijada bank mijozlar bilan kredit munosabatlarini davom ettiradi, biroq riskka tortilgan aktivlar va kapital talabi optimallashtirilishi mumkin.

Sintetik transferning samaradorligi faqat kapital yengilligi bilan emas, balki kredit himoyasi qiymati, bitim xarajatlari, kontragent barqarorligi va bo'shagan kapitaldan foydalanish natijalari bilan birgalikda baholanishi lozim. Riskning huquqiy emas, amaldagi iqtisodiy transferi ta'minlanmagan holatda mazkur vosita kutilgan natijani bermaydi.

Tijorat banklarida sintetik risk transferini joriy etishda quyidagilar taklif etiladi: kredit portfelini PD, LGD va EAD ko'rsatkichlari asosida baholash; portfelni risk tranjlariga ajratish; kapitalga eng katta ta'sir qiluvchi qatlamni tanlab transfer qilish; investorning moliyaviy barqarorligini tekshirish; himoya qiymatini kapital yengilligi bilan taqqoslash; bitim muddati davomida portfel va kontragent risklarini uzluksiz monitoring qilish.

Shuningdek, bo'shagan kapitalni yangi kreditlashga yo'naltirishda tarmoq va qarzdorlar konsentratsiyasini kuchaytirmaslik, kredit standartlarini pasaytirmaslik hamda riskka mos rentabellik mezonlarini qo'llash zarur. Ushbu shartlar bajarilganda sintetik risk transferi bankning kreditlash salohiyatini kengaytirish, kapital rentabelligini oshirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Basel Committee on Banking Supervision (2026). *Synthetic Risk Transfers*. Basel: Bank for International Settlements, pp. 1–31. Available at: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d607.pdf>
2. Osberghaus, A. and Schepens, G. (2026). Synthetic, but how much risk transfer? ECB Working Paper Series, No. 3210, pp. 1–80. Frankfurt am Main: European Central Bank. Available at: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp3210~e2dc529b33.en.pdf>
3. Van der Plaats, M.T. (2024). Do different bank-level securitization variables measure the same underlying concept? *De Economist*, 172, pp. 401–435. <https://doi.org/10.1007/s10645-024-09439-1>
4. Lubello, F. (2024). Securitization, shadow banking system and bank risk. *Economic Modelling*, 130, Article 106573. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2023.106573>
5. European Systemic Risk Board (ESRB) (2025). *Unveiling the Impact of STS On-Balance-Sheet Securitisation on Banks and Financial Stability*. Frankfurt am Main: ESRB, pp. 1–52.
6. Joint Committee of the European Supervisory Authorities (2025). *Report on the Functioning of the Securitisation Regulation*. Paris, Frankfurt am Main and Brussels: ESAs, pp. 1–59.
7. Cortes, F., Diaby, M., Goel, R. and Zochowski, D. (2025). Recycling risk: Synthetic risk transfers. *IMF Working Papers*, 2025(200), pp. 1–42. <https://doi.org/10.5089/9798229025669.001>
8. Financial Stability Board (FSB) (2024). *Evaluation of the Effects of the G20 Financial Regulatory Reforms on Securitisation*. Basel: Financial Stability Board, pp. 1–111.
9. International Association of Credit Portfolio Managers (IACPM) (2024). *Balance Sheet Synthetic Securitization Survey: 2016–2023 Selected Results*. New York: IACPM, pp. 1–12.
10. Babu, P., Cortes, F., Faia, E. and Shin, H.S. (2026). The rise and risks of synthetic risk transfers. *BIS Quarterly Review*, March 2026, pp. 49–67.